

O slonech a lidech

Úklid v počítači může přinést nečekaná překvapení. Povídání o slonech a lidech jsem objevil zastrčené v jedné pozapomenuté složce. Ačkoli vzniklo už před dost dlouhou dobou, myslím, že neztratilo na zajímavosti. Souvislost AR a sloni je sice založené pouze na vlajce kapitána Flinta v BO, ale snad vás přesto článek zaujme.

Redakce

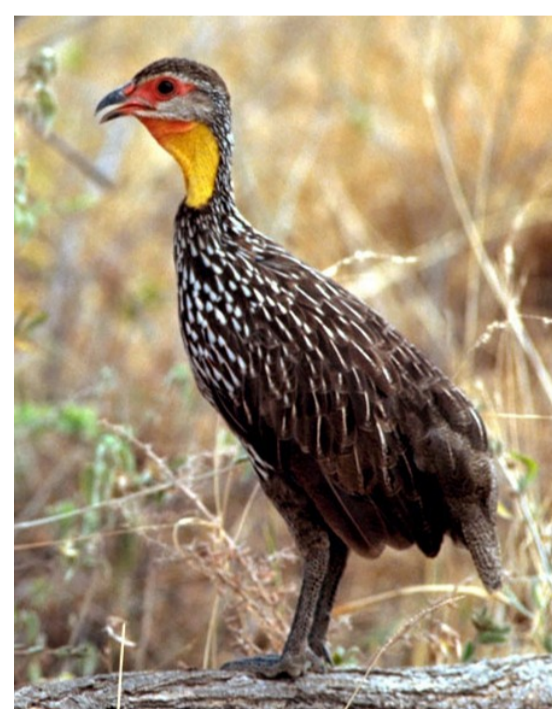
Někdy je velice inspirující listovat si ve starých knihách a časopisech. Prvním impulsem k napsání této úvahy bylo listování v časopisech Vesmír (ročník 1939/40), které jsem našla na chalupě. Narazila jsem tam na článek **Domestikace afrického slona** od Dr. Jiřího Bauma¹. Dnešní generaci již toto jméno celkem nic neříká, ale naše babičky a dědečkové rádi četli jeho časopisecké články a knížky, z nichž je možné načerpat poučení a inspiraci i dnes².

Ale zpět ke slonům. Již první odstavec vzpomínaného článku mě zaujal natolik, že jsem pokračovala ve čtení.

V tropické Asii je krotký slon, vykonávající svědomitě těžkou práci, zjevem zcela všedním. Velké dřevařské firmy, exploituující bohatství teakových stromů v Burmě, neobešly by se bez cvičených slonů, které opěval ve svých básních i Kipling. Je ku podivu, že lidé nedovedli si podobně vycvičit slona afrického, který přece je stejně inteligentní a stejně silný. Protože africký domorodec si nevychoval ve slonu domácí zvíře, bylo mylně usuzováno, že se tento druh k domestikaci nehodí a že je těžké ho zkrotit. Ve skutečnosti důvod tkví v něčem jiném: v netečnosti a lenosti černocho, který nedovedl využít ani dobrých vlastností jiných afrických zvířat, od antilopy losí až po rozličné druhy frankolínů, tak podobných naší drůbeži.

Antilopa losí

Frankolín žlutokrký

Je zajímavé, že Dr. Baum zde obhajuje africké slony, jako živočišný druh, který byl obětí předsudků (jak další informace v článku dokazují, je to obhajoba podložená skutečností), a současně se dopouští hrubé generalizace, když černochoy všeobecně označuje za líné a netečné. V tomto směru si v článku dále sám trochu protirečí. Před několika lety byla v Praze v Národním muzeu výstava fotografií z Afriky. Jednalo se o dost otřesné snímky ze Somálska a jiných oblastí, kde je chudoba, hlad a občanské války. Pozoruhodný údaj byl, že aby se zajistila denní spotřeba vody pro pětičlennou rodinu, je třeba, aby jeden její člen nedělal celý den nic jiného než nosil vodu. Myslím, že ve světle těchto skutečností je třeba hodnocení lenosti a netečnosti černochoů výrazně korigovat.

¹ Jiří Baum *1900 †1944?, český zoolog, cestovatel a spisovatel

² Patrně by nebylo od věci věnovat mu ve Zpravodaji samostatný medailonek. Snad se brzy dočkáte.

Ale projděme si vše pěkně popořadě. Pokud jde o slony, odvolává se autor na nepopiratelné historické události, např. na Hanibalovo tažení. Zde se jistě jednalo o slony africké, protože to byli samozřejmě jediní sloni, které si Kartágo mohlo opatřit. Historické zmínky jsou i o válečném použití slonů v armádě egyptského krále Ptolemaia. Nevím, zda je osudem každého nového nápadu či myšlenky, aby byla nejdříve využívána pro vojenské účely a teprve pak v civilní sféře. Možná, že Kartaginci i Egypťané využívali slony i ve všední praxi, ale kronikářům to, na rozdíl od válečného tažení, nestálo za záznam. Koneckonců zájem o tzv. „všednodennost“ se u historiků zesílil až v posledních desetiletích.

Sloni na mincích císařů Julia Caesara, Nerona a Titia (zleva doprava)

Každopádně se zdá, že umění cvičit a ovládat slony v Africe skončilo s odchodem antiky a od počátku devatenáctého století v Evropě převládá názor, že africký slon se pro svou divokost a neovladatelnost nikdy nemůže stát domácím zvířetem a pomocníkem člověka. Tato představa přetrvává v obecné rovině dodnes.

Přesto se našli lidé, kteří věřili v možnosti afrických slonů.

Snad prvním byl známý obchodník se zvířaty Hagenbeck³. V sedmdesátých letech minulého století se mu podařilo dovést do Evropy pět polovzrostlých afrických slonů. Na tuto vzácnost se přišel podívat sám profesor Virchow, slavný německý lékař a antropolog. Mezi řečí se Hagenbeckovi zmínil, že by bylo krásné, kdyby bylo v Africe možné krotit slony, jako se to dělá v Asii, a také je podobně využívat.

Hagenbeck prohlásil, že je přesvědčen, že je to možné a navrhl profesorovi, aby se druhého dne odpoledne přišel na slony znovu podívat, že je do té doby něčemu naučí. Pak nabídl **somálským** hlídačům slonů dobrou odměnu a skutečně se podařilo během **několika hodin** naučit slony nosit na svém hřbetě břemena i lidi.

Carl Hagenbeck

Všimněme si, že výcvik uskutečnili somálské hlídači, tedy oni *líní a neteční* černoši. Možná to byla *dobrá odměna*, která je těchto vlastností zázračně zbavila?

Když se později dostávali afričtí sloni častěji do evropských zoologických zahrad, zmizel předsudek o jejich divokosti, ale nikoho nenapadlo použití jejich služeb v těžce přístupném zázemí Afriky.

Předsudek ovšem ani zdaleka nezmizel úplně, takže i dnes nosí afričtí sloni „nálepku“ krásného a vzácného, ale divokého a prakticky nepoužitelného zvířete. Důvodem možná bude, že pokusy o výcvik afrických slonů, jakkoli jsou úspěšné, jsou příliš vzácné, než aby jejich výsledky přehlušily obecně přijatý názor.

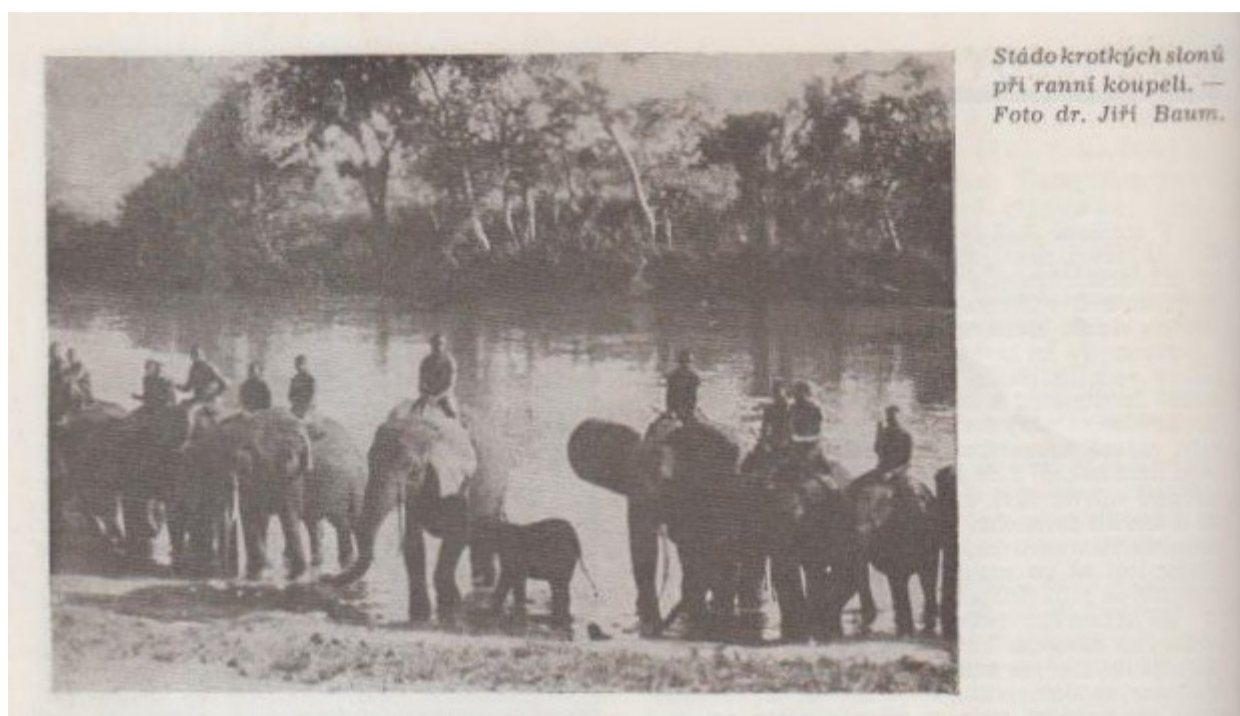
Teprve Belgičanům náleží zásluha, že zahájili domestikaci afrických slonů cílevědomým způsobem. ... Belgický král Leopold II. ... poslal kolem roku 1900 do střední Afriky dva belgické důstojníky jménem Laplume a Magnette. Usadili se v Kongu u řeky Uelé, v oblasti, ve které žije mnoho slonů a kde je dostatek vody a pastvin.

³ Carl Gottfried Wilhelm Heinrich Hagenbeck, obchodník se zvířaty a organizátor lovu z Hamburku *1844 †1913

Belgičané měli víru v domestikaci afrických slonů, byli i vytrvalí, ale chybělo jim potřebné „know-how“. Prvním krokem tedy bylo, že najali odborníky na lov a výcvik slonů v Indii a přivezli je do Afriky. Zde se ukázalo, že ačkoli slon indický a africký jsou velice blízcí příbuzní, indické metody se nedaly v Africe úspěšně aplikovat. Indiští experti se tedy vrátili domů a před Belgičany stála otázka jak dál.

Nyní se obrátil komandant Laplume na černošský kmen Azandé a požádal je o pomoc při lovu a výcviku slonů. Azandé jsou aristokraty ve srovnání s okolními kmeny; jsou urostlí, inteligentní a stateční. Jsou rození lovci a bojovníci a dlouho byli lidojedy. Ze severovýchodního Konga podnikali loupeživé výpravy až do Sudanu. Tito lidé nastoupili místo Indů a jak se ukázalo, nahradili je velmi dobře.

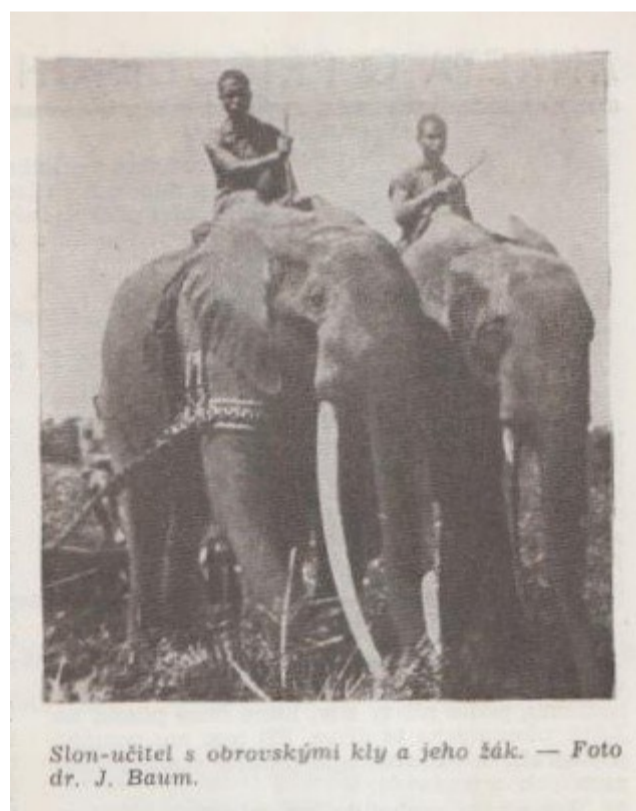
Azandé zacházejí s krotkými slony dobře, **šetrněji než Indové**. Zaměstnání odpovídá jejich povaze a jakmile se uvolní nějaké místo, je vždy na ně mnoho uchazečů z kmene Azandé. Azandé také sami vymysleli způsob, jak chytati divoké slony. Metoda se dobře osvědčila a je výhradně užívána.

Stádo krotkých slonů při ranní koupeli. — Foto dr. Jiří Baum.

Tyto dva odstavce jsou velice pozoruhodné. Jejich obsah popírá představu „líného a netečného černocha“, kterou autor zmiňuje na počátku článku. Navíc snad bychom z nich mohli nabrat jisté poučení pro současnou situaci u nás doma. Často za těžké peníze „dovážíme“ ze zahraničí experty na všechno možné a zapomínáme, že i u nás jsou v některých ohledech specifické podmínky, které cizinec nepochopí (nebo mu to trvá velice dlouho).

Azandé také našli svou metodu výcviku. Každému nováčkovi je přidělen „slon – učitel“ (nazývaný *moniteur*) a pracují vždy spolu, někdy dokonce společně spoutání, takže lze mluvit o jakési práci v tandemu. Krmení probíhá od začátku z ruky, aby se vytvořil užší vztah mezi slonem a cvičitelem.

Slon-učitel s obrovskými kly a jeho žák. — Foto dr. J. Baum.

Důležitou úlohu v krocení slonů má zvláštní obřad: dvakrát denně obklopí pevně spoutaného slona několik hlídačů Azandé a zatím co jeden z nich zpívá naříkavý zpěv, kterému je naučili kdysi Indové, šlehají ostatní slona zcela mírně větvičkami, které drží v ruce do taktu zpěvu. Zároveň mu dávají různé pamlsky, banány, ananasy a manihot. Zajatec zvyká si tak nebát se lidí.

Z tohoto odstavce vyplývá, že ačkoli se Indové neosvědčili, alespoň část jejich „know-how“ našla v Kongu při výcviku slonů uplatnění.

Brzy zná mladý slon různé jednoduché povely a pokyny. Naučí se i zvedati předměty se země a podávati je hlídači, který k tomu dal pokyn škrábáním nebo hlazením slonovy hlavy.

Po čase naučí se slon i těžším výkonům a pak ve společnosti svého čtyřnohého učitele se naučí i tahati pluh a vůz. Výcvik bývá však zcela ukončen až asi po deseti letech.

Vidíme, že výcvik slona je záležitostí dlouhodobou, ovšem již během výcviku vykoná „učeň“ mnoho užitečné práce. Uvážíme-li, že sloni se odchytávají deseti až patnáctiletí, „maturují“ řekněme ve dvaceti až pětadvaceti letech. Vzhledem k jejich dlouhověkosti – dožívají zhruba do sta let⁴, zbývá mnoho času na produktivní práci.

4 Podle nových názorů zoologů je to méně – kolem 60 - 75 let

Asi před rokem mě zaujala rozhlasová zprávička z Indie. Sloni, kteří budou mít odpracován stanovený počet let, budou dostávat důchod, aby mohli strávit důstojné a poklidné stáří. V době, kdy se v Evropě chystá vlna důchodových reforem, které budí dojem, že jejich cílem je, aby se důchodu dožilo co nejméně lidí, mi takový přístup ke slonům připadá obdivuhodný. Možná budeme důchodově zabezpečeným slonům brzy závidět.

Ale zpět ke slonům v Kongu koncem třicátých let.

Úspěch první sloní farmy v Api přiměl belgickou vládu, aby založila druhý podobný ústav, zvaný „Gangala na Bodio“. V době mé návštěvy bylo tam 41 slonů a 100 již absolvovalo výcvik a bylo umístěno na plantážích. Někteří byli pronajati, jiní prodáni za 30 až 40.000 belgických franků.

Určitě by bylo zajímavé vyhledat v dobových materiálech ceny traktorů, náklady na dovoz z Evropy či z Ameriky. K tomu by bylo třeba přičíst náklad na dovoz paliva, náhradních dílů, na opravy. Bohužel netuším, kde takové údaje hledat. Přesto můžeme z dalšího líčení Dr. Bauma soudit, že využití slonů bylo velmi ekonomické.

V praxi se tito krotcí sloni osvědčili velmi dobře. Veliká bavlníková plantáž, na které byl zaměstnán můj známý, používala dva slony, které měla najmuty za 2500 franků měsíčně. Jejich velkou výhodou byla nepatrná režie ve srovnání s traktorem; mimo nájemné byl tu jen nepatrný plat dvou černých „kočí“. Potrava slonů nic nestála, protože se sami napásli a ještě si večer přinesli potravu na noc domů. Jedinou jejich nevýhodou bylo, že pracovali jen zvolna a že ani v době sklizně, kdy byl velký spěch, nebylo možno je užívat mimo dobu, kdy nebylo ještě velké horko.

Zdá se, že tedy téměř jediným nedostatkem slonů bylo, že nevyhovovali úplně evropské uspěchanosti. Jistěže nebylo možné je využívat v celé Africe, ale jen tam, kde je pro ně dostatek potravy. Přesto se dnes již sloni v Africe takto nevyužívají. Může to mít řadu důvodů, obávám se ale, že hlavním důvodem je, že by tak evropské, americké a japonské automobilky přišly o významnou část trhu a stejně by byly postižené i ropné společnosti. Navíc by se tak částečně snížila závislost části Afriky na „bílé civilizaci“. Ačkoliv představitelé mnoha států v OSN vedou plamenné projevy o lidských právech a pomoci Africe (a jiným chudým a zaostalým oblastem), je dost často za transparentem vznešené humanity cítit ryze obchodní zájmy a snahu si takové státy co nejvíce připoutat tím, že se budou stále více zadlužovat. Takový proces může vyústit v situaci, že podle práva a ústavy svobodné a nezávislé státy se stanou vlastně koloniemi nového druhu.

Dalším neštěstím je, že máme snahu se dívat na Afriku jako na celek. Přitom rozdíly mezi jednotlivými státy, geografickými oblastmi či etnickými skupinami jsou nesrovnatelně větší než mezi Evropany. Navíc máme snad podvědomou snahu vnucovat Afričanům žebříček hodnot, morálku a náboženství tzv. „civilizovaného“ světa. To jsou ovšem věci, bez nichž se Afrika klidně obejde. Jistě podstatně důležitější a prospěšnější je pomoc v oblasti medicíny, vzdělání a agronomie.

Především bychom si však měli dávat pozor, abychom bezmyšlenkovitě nepřejímali nálepky, kterými někdo označí skupinu zvířat či dokonce lidí.

Zdroje:

Dr. Jiří Baum: Domestikace afrického slona, Vesmír, časopis pro šíření přírodních věd a jejich užití, ročník XVIII (1939-1940) s. 199-201

anonym: Africký slon, tamtéž s. 196

Zdeněk Veselovský: Slon – encyklopedie zvířat Aventinum Praha 1997

Wikipedie

Vanda

Poznámka redakce:

Článek vznikl před dlouhou dobou, původně k jinému účelu. Proto jsou některé zmínky neaktuální. Navíc v té době ještě nebyly tak silné snahy po korektním označování ras a národností, takže se zde používá termín černoši. Citace z článku Jiřího Bauma jsou uvedené kurzívou.